

Raa Haqi İnancında ve Folklorunda Can

Erdal Gezik

e.gezik@gmail.com

Yayınlanma Tarihi:

İndirilme Tarihi:

18.10.2026

Önerilen Atıf: Gezik, Erdal (2026). Raa Haqi İnancında ve Folklorunda Can. Alevi Ansiklopedisi — ISIL: DE-4607. <https://doi.org/10.68413/alevian-siklopedisi.q8uwk> (Erişim Tarihi: 18.10.2026)

Alevi Ansiklopedisi,
Kütüphaneler ve İlgili Kuruluşlar için Uluslararası Standart Tanımlayıcı kapsamında **ISIL: DE-4607** koduyla kayıtlıdır.

ISSN 3055-9928

ISIL URI /isil/DE-4607

LOBID

lobid.org/organisations/DE-4607

Permalink id.zdb-services.de/resource/organisations/DE-4607

Adres: Alevi Ansiklopedisi
Körnebachstr. 49-51, 44143
Dortmund

info@aleviansiklopedisi.com

Özet

Bu madde, can kavramının Raa Haqi inanç ve folklorundaki anlamını; beden oluşumu, dört temel unsur, ilahi kan, ruh, ölüm ve yeniden dünyaya dönüş düşünceleriyle ilişkisi içinde ele almaktadır. Can, öncelikle yaşam ve hayat anlamına gelmekte; beden içinde bulunan ruhla özdeşleştirilmektedir. Âlemin ve beden oluşumu, çar nesil adı verilen ateş, hava, toprak ve su ile açıklanmaktadır. Bu dört unsura ceset ve canın eklenmesiyle şeş cihad veya şeş icad olarak adlandırılan altılı varlık bütünü meydana gelmektedir. Ateş, Haq'ın Ali aracılığıyla insana verdiği kutsal emanet; su, Haq'ın rahmeti ve yaşamın kaynağı; toprak, bedenin maddi mayası ve insana geçici olarak verilen emanet; hava veya rüzgâr ise canlılığın bileşenlerinden biri olarak düşünülmektedir. Dört unsur aynı zamanda Cebail, Ali, Muhammed ve Allah'tan oluşan kutsal dörütlü ve Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat kapıları ile ilişkilendirilmektedir. Canın bedendeki karşılığı ruh, ruhun maddi görünümü ise ilahi kan olarak açıklanmaktadır. Yaratılış anlatısında bu kan, ilahi varlıklardan alınarak henüz cansız bir ceset olan Adem'e aktarılmış ve onun yaşam bulmasını sağlamıştır. Ölüm, Haq'tan alınan otuz özelliğin bedenden aşamalı olarak çekilmesi ve yaratılış sırasında alınan emanetlerin sahiplerine iade edilmesi biçiminde yorumlanmaktadır. Ruhun yeniden dünyaya hangi hâlde döneceği ise Oli Diwan adı verilen ölüm sonrası mahkemede belirlenmektedir. Buna karşılık ruh yok olmamakta; ölümden sonraki yargılamanın ardından yeni bir biçimde dünyaya dönmekte ve nesiller boyunca varlığını sürdürmektedir. Böylece can, yalnız biyolojik yaşamı değil; insan, ilahi varlıklar, doğanın temel unsurları ve kuşaklar arasında devam eden kozmolojik dolaşımı ifade etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Adam, Adem, air, Ateş, Azrael, Azrail, blood, Blut, Can, çar nesil, death, Earth, Erde, Feuer, fire, hava, kan, Luft, Ölüm, Raa Haqi, ruh, Seele, şeş cihad, soul, Su, Tod, Toprak, Wasser, water

Can, Vücut ve Âlemin Unsurları [1]

Can, yaşam ve hayat anlamına gelmekte; insan bedenini canlı bir varlık hâline getiren ilahi özü ifade etmektedir. Sözlükte “vücut-u âlem” olarak kaydedilen varlık bütünü, *çar nesil* ve *şeş cihad* üzerinden açıklanmaktadır. *Çar nesil*

ateş, hava, toprak ve sudan oluşmaktadır. Bu dört unsura ceset ve canın eklenmesiyle *şēş cihad* veya *şēş icad* adı verilen altılı bütün meydana gelmektedir. Ceset, bedenin maddi ve geçici yönünü; can ise bedenin içindeki yaşamı ve ruhu temsil etmektedir (Gezik ve Çakmak 2010).

Bu sınıflandırmada insan bedeni ile âlem birbirinden kopuk yapılar olarak düşünülmemektedir. Bedeni meydana getiren ateş, hava, toprak ve su aynı zamanda yaşanan dünyanın temel unsurlarıdır. Canın bedende görünür hâle gelmesi, bu unsurların ceset ve ruhla birleşmesine bağlıdır. Dolayısıyla yaşam yalnız bedensel bir işleyiş değil; doğanın unsurları, ilahi köken ve maddi beden arasında kurulan bütünlüğün sonucudur. Ölüm ise bu bütünlüğün tamamen yok olması değil, unsurların geldikleri yerlere dönmeye başlamasıdır (Gezik ve Çakmak 2010; Çakmak 2007, 59-71).

Çar Nesil: Ateş, Hava, Toprak ve Su

Çar nesil olarak adlandırılan dört unsur, yalnız maddi varlığın bileşenleri değildir. “Çar” kavramı aynı zamanda Allah, Cebrail, Muhammed ve Ali’den oluşan kutsal dörtlüyü ifade etmektedir. Dört unsur, Dört Kapı öğretisiyle de ilişkilendirilmektedir: Toprak Cebrail ve Şeriat; ateş Ali ve Tarikat; rüzgâr Muhammed ve Marifet; su ise Allah ve Hakikat ile birlikte düşünülmektedir. Böylece insanın ve âlemin maddi kuruluşu, kutsal kişiler ve Yol’un temel kapılarıyla aynı dörtlü düzen içinde anlamlandırılmaktadır (Gezik ve Çakmak 2010).

Adır veya *agır* olarak adlandırılan ateş, Haq’ın Ali aracılığıyla insanlara verdiği kutsal bir emanettir. Ateşin yıldırım yoluyla dünyaya gönderildiğine, yıldırımın da Ali’nin Zülfükar’ını temsil ettiğine inanılmaktadır. Ateşi gereksiz yere söndürmemek, içine kirli şeyler atmamak ve kötü rüyaları ateşe anlatmak gündelik hayatta bu kutsallığa bağlı olarak sürdürülen uygulamalardandır. Ateş aynı zamanda denetlenemeyen nefsin ve kötülüğe dönüşebilecek gücün de göstergesi olabilmektedir. Bu nedenle yaşamı mümkün kılan unsur ile insanı sınayan güç, ateşin anlamında birlikte

bulunmaktadır (Gezik ve akmak 2010).

Auwe veya *aw* olarak adlandırılan su, toprakla birlikte yaşamın iki temel kaynağından biri sayılmaktadır. Su, Haq'ın kendi rahmetinden canlılara verdiği gıda ve kutsal bir sırdır. Yağmurun *Rama Haq*, yani "Haq'ın rahmeti" olarak adlandırılması bu anlayışı yansıtmaktadır. Suyun kötü rüyaların aktarılması, nazar ve kötülöklere karşı okunması, doğum sonrasındaki kırklama uygulamaları ve çeşitli ritüellerde kullanılması, onun yalnız bedeni besleyen değil, yaşamı koruyan ve arındıran bir unsur olarak görüldüğünü göstermektedir (Gezik ve akmak 2010).

Hard veya *erd* olarak adlandırılan toprak, maddi yaşamın sürdürüldüğü dünya ile insan bedeninin mayasını birlikte ifade etmektedir. Toprak, Haq'ın insana geçimini sağlaması için verdiği bir emanet sayılmaktadır. Yaratılış anlatısında insanın bedeni için topraktan bir parça alınmak istendiğinde toprak buna razı olmamakta ve yaratılanın ihanet edeceğini ifade etmektedir. Sonunda Azrail, alınan parçanın yeniden toprağa döndürüleceğine söz vermekte; toprak ancak bu söz üzerine insanın yaratılışına katılmayı kabul etmektedir. "*To ra bi, oncia yenê to*", yani "Senden oldular, yine sana dönecekler" sözü, yaratılış ile ölüm arasındaki bu anlaşmayı ifade etmektedir (Gezik ve akmak 2010; akmak 2007, 59-71).

Can maddesinde "hava" olarak geçen üçüncü unsur, sözlükte *va* veya *ba*, yani rüzgâr kavramıyla tamamlanmaktadır. Rüzgâr, Dört Kapı düzeninde Muhammed ve Marifet ile ilişkilendirilmektedir. Aynı zamanda uzak yerlerden haber getirebilen, yönü ve şiddeti aracılığıyla yaklaşan olayların işareti sayılabilen hareketli bir güçtür. Ateş, su ve toprak gibi hava da bu nedenle yalnız edilgen bir madde değil; yaşamın kuruluşuna katılan ve çevresindeki değişimleri insanlara bildiren etkin bir unsur olarak düşünülmektedir (Gezik ve akmak 2010).

Şeş Cihad: Ceset, Can ve Ruh

Dört unsur maddi varlığın temelini oluşturmakla birlikte, insanın meydana gelmesi için tek başına yeterli değildir. Ateş, hava, toprak ve suya ceset ile canın eklenmesi, *şeş cihad* ya da *şeş icad* adı verilen altılı oluşumu tamamlamaktadır. Ceset, unsurların maddi bir bedende birleşmiş fakat henüz yaşam kazanmamış hâlidir. Canın cesede katılmasıyla beden yaşam bulmakta ve insan ortaya çıkmaktadır. Bu anlatımda can, bedene dışarıdan eklenen sıradan bir güç değil; ilahi varlıktan gelen ve maddi unsurları yaşayan bir bütüne dönüştüren özdür (Gezik ve Çakmak 2010).

Canın beden içindeki karşılığı ruh olarak tanımlanmaktadır. *Ro / can* maddesinde ruhun, cesede verilen ilahi kan sayesinde ortaya çıktığı belirtilmektedir. “Ruh kandır” ifadesi, ruhu yalnız soyut ve bedenden bütünüyle bağımsız bir varlık olarak değil, bedene yaşam veren kanla birlikte düşünmektedir. Buradaki kan, biyolojik bir sıvı olmanın ötesinde ilahi varlıkların Adem’in yaratılışına sundukları yaşam payıdır. Ruhun kanla özdeşleştirilmesi, ilahi özün insan bedeninde dolaşım kazanmasını ve canın bütün bedene yayılmasını açıklayan kozmolojik bir anlatımdır (Gezik ve Çakmak 2010; Gezik 2009, 4-34).

İlahi Kan ve Adem’in Yaşam Bulması

Yaratılış anlatısında Adem, önce topraktan meydana getirilen cansız bir cesettir. Yaşam bulabilmesi için ilahi varlıklardan alınan kanlar ona aktarılmaktadır. Bu aktarımın ardından ceset canlanmakta, ruh kendi sahibine kavuşmakta ve ilk insan yaşamaya başlamaktadır. Haq’ın Adem’i kendi suretinden çıkararak yaratması ve kendisinden ona otuz özellik vermesi, insanın maddi bedeninin yanı sıra ilahi nitelikler de taşıdığını ifade etmektedir. Can ve ruh, bu ilahi bağın bedendeki temel karşılığıdır (Gezik 2009, 4-34; Gezik ve Çakmak 2010).

Adem’e aktarılan kanlardan birinin Azrail’e ait olduğuna inanılmaktadır. Azrail’in yaratılış sırasındaki rolü yalnız ölümle sınırlı değildir: İnsan bedeninin oluşturulması için

topraktan pay alınmasını sağlayan ve alınanın geri verileceği konusunda toprağa söz veren de odur. Böylece Azrail, hem toprağın yaratılışa katılmasına aracılık etmekte hem de kendi kan payını Adem'e vererek yaşamın meydana gelmesine iştirak etmektedir. Ölüm anında geri alınan şey, başlangıçta geçici olarak verilmiş olan bu yaşam payıdır (Gezik ve Çakmak 2010; Çakmak 2007, 59-71).

Azrail, Ölüm ve Toprağa Dönüş

Azrail kendisine ait kanı geri aldığı anda can bedenden ayrılmakta ve beden cesede dönüşmektedir. Ceset de yaratılış sırasında kendisinden ödünç alınan toprağa geri verilmektedir. Bu nedenle ölüm, yaşamın bütünüyle ortadan kalkması değil; yaratılışta bir araya gelen unsurların ayrılması ve alınan emanetlerin sahiplerine iade edilmesidir. Beden toprağa, insana verilen ilahi özellikler Haq'a dönerken ruh yaşamını sürdürmektedir. *Merdene* olarak adlandırılan ölüm, toprakla yapılmış ilk anlaşmanın yerine getirilmesi ve bedenin kendi maddi kaynağına kavuşmasıdır (Gezik ve Çakmak 2010; Çakmak 2007, 59-71).

Ölüm süreci *ro ontene* veya *jiyan da*, yani ruh çekimi kavramıyla açıklanmaktadır. İnsan Haq'tan aldığı otuz özellikten meydana geldiği için ölümün son nefesten otuz gün önce başladığına ve her gün bu özelliklerden birinin bedeni terk ettiğine inanılmaktadır. Otuzuncu gün *ronun* bedenden ayrılmasıyla ölüm gerçekleşmektedir. Bu anlatım, canın bedenden bir anda kopan tekil bir nesne olarak değil, ilahi unsurların aşamalı biçimde geri çekilmesi içinde düşünüldüğünü göstermektedir (Çakmak 2007, 59-71; Gezik ve Çakmak 2010).

Ruhun Sürekliliği ve Dünyaya Dönüş

Bedenin toprağa dönüşmesine karşılık ruh yok olmamaktadır. Ruh Haq'tan geldiği için özünde iyi veya kötü olarak sınıflandırılmamakta; iyilik ve kötülük insanın bu dünyadaki davranışlarıyla ilişkilendirilmektedir. Ölümünden sonra ruhun sürdürdüğü hayat ve yeniden dünyaya hangi

biçimde döneceği, *Oli Diwan* olarak adlandırılan ilahi mahkemede karara bağlanmaktadır. Böylece ölüm, ruhun dolaşımında bir son değil; bir değerlendirme ve yeni varoluşa geçiş aşamasıdır (Çakmak 2007, 59-71; Gezik ve Çakmak 2010).

Ruhun nesilden nesile geçtiğine ve ölüm sonrasındaki karar doğrultusunda yeni bir *don* içinde dünyaya döndüğüne inanılmaktadır. Bu dönüş, canın bireysel bedenle sınırlı olmadığını göstermektedir. Beden geçici olarak dört unsurdan kurulmakta ve yeniden bu unsurlara dağılmakta; ruh ise kuşaklar arasında devam eden ilahi yaşamı taşımaktadır. Can kavramı böylece doğum ile ölüm, Adem ile sonraki kuşaklar, *Na Dina* ile *Haq Dina* ve insan bedeni ile doğanın unsurları arasında süreklilik kurmaktadır (Gezik ve Çakmak 2010; Çakmak 2007, 59-71).

Sonuç

Raa Haqi inanç ve folklorunda can, insan bedenindeki yaşamı ifade etmekle birlikte anlamı biyolojik canlılıkla sınırlı değildir. Can; ateş, hava, toprak ve suyun oluşturduğu *çar nesil* ile ceset ve canın eklenmesiyle tamamlanan *şeş cihad* düzeninin merkezinde yer almaktadır. Dört unsur, insanı ve âlemi meydana getirirken aynı zamanda kutsal dörtlü ve Dört Kapı öğretisiyle ilişkilendirilmektedir. Canın ruh, ruhun ise ilahi kan olarak açıklanması, insan yaşamını yaratılışta ilahi varlıklardan alınan bir emanet hâline getirmektedir. Adem'e kan vererek yaşamın oluşmasına katılan Azrail'in aynı kanı geri alması ölümü başlatmakta; beden cesede, ceset de toprağa dönüşmektedir. Ancak ruh bu çözülmeyle ortadan kalkmamakta, *Oli Diwanda* gerçekleştirilen değerlendirmeden sonra yeni bir biçimde dünyaya dönerek nesiller arasında yaşamaya devam etmektedir. Böylece can; ilahi kaynaktan bedene, bedenden toprağa ve bir kuşaktan diğerine uzanan kesintisiz bir dolaşımın adı olmaktadır.

Sonnotlar

[1] Bu madde, Erdal Gezik ve Hüseyin Çakmak'ın *Raa Haqi* -

Riya Haqi / Dersim Aleviliği İnanç Terimleri Sözlüğü adlı eserindeki "Can" maddesi temel alınarak; "Çar", "Adır / Agır", "Auwe (Uwe) / Aw", "Hard / Erd", "Va / Ba", "Ro / Can", "Adem / Adam", "Ro ontene / Jıyan Da", "A Dina / Axiret", "Na Dina / Wa Dunya", "Axrete / Axiret" ve "Oli Diwan / Diwana Oli" maddelerindeki tamamlayıcı bilgilerden yararlanılarak ansiklopedi formatına uyarlanmıştır.

Kaynakça & İleri Okumalar

Çakmak, Hüseyin. 2007. "Raa Haq İnancında 'Ölüm' ile İlgili Gelenek ve Ritüeller." *Munzur: Dersim Etnografya Dergisi*, sayı 27/28: 59-71.

Gezik, Erdal. 2009. "Nesimi Kılagöz ile Yaratılış Üzerine." *Munzur: Dersim Etnografya Dergisi*, sayı 32: 4-34.

Gezik, Erdal, ve Hüseyin Çakmak. 2010. *Raa Haqi - Riya Haqi / Dersim Aleviliği İnanç Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Kalan Yayınları.